

ט"ו באב — חג הביכורים — חג בנות ישראל

ראשי פרקים

- א. המחולות בכרמי שילה: חג נישואין — או 'חג ה'?
1. לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב — כיצד?
 2. למי נועדו המחולות?
 3. חג ה' בשילה
 4. מהו התאריך בשנה בו התקיים חג ה' בשילה?
 5. הסיבות שמנו חז"ל לתוכנו של ט"ו באב, והקשר ביניהן והמחולות
 6. מגילת תענית: ייחודו של ט"ו באב — שאין מספידים בו
- ב. שמחת בנות שילה — שמחת הבאת הביכורים
1. שמחת הבציר וההודיה לה' — בתורה ובתקופת השופטים
 2. שמחת הבציר מדי שנה — בדברי הנביאים
 3. 'חג ה' בשילה' — חג הבאת הביכורים בחמישה עשר באב
 4. החליל מכה לפניהם
 5. חמישה עשר באב — רגל רביעי להבאת ביכורים
 6. הרגל הרביעי בו עלה אלקנה לשילה — ט"ו באב
- ג. ט"ו באב — חג הביכורים בימי בית ראשון
1. הבאת ביכורים לירושלים — בט"ו באב בימי בית ראשון
 2. ט"ו באב — חג קרבן העצים
 3. ט"ו באב — ביטול הפרוזדאות וההיתר להביא ביכורים למקדש
 4. ט"ו באב — יום שביטל הושע בן אלה את הפרוזדאות על הדרכים לירושלים
 5. הגירסה במגילת תענית: גזירת מלכי ישראל — או מלכי יון
- ד. מנהג המחולות בשילה — ושרשיו בהלכה
1. כיצד נולד המנהג של בנות שילה לצאת במחולות בכרמים?
 2. ט"ו באב — יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה
 3. בנות צלפחד — יכולות לקיים שתי מצוות: הבאת ביכורים ומקרא ביכורים
 4. המקור למנהגן של בנות שילה לצאת במחול בעת הבציר
 5. מחול בנות ישראל — בבגדי לבן ובטהרה
 6. ט"ו באב ותיקון חטא המרגלים

הרב ישראל אריאל

7. לוחמי ביתר שניתנו לקבורה בט"ו באב — ממשיכי הדרך של נשות ישראל במדבר

א. המחולות בכרמי שילה: חג נישואין — או 'חג ה'?

1. לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב — כיצד?

חמישה עשר באב נזכר במסכת תענית (כו ע"ב) כ'יום טוב' שיש לו מעלה על פני ימים טובים אחרים. זה לשון המשנה שם:

אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו. כל הכלים טעונים טבילה. ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים. ומה היו אומרות: בחור! שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך, אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה.

מחד נזכר יום טוב זה כיום טוב לכלל ישראל, אך מן ההמשך מתברר, שהיום טוב אינו אלא לנשים.

כך גם נראה ממקור אחר המזכיר את ט"ו באב, בתרגום לאיכה (א, ד): "דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד... בתולותיה נווגות והיא מר לה". ובתרגום: "בתולותיה סופדות, על שפסקו לצאת בחמישה עשר באב וביום הכיפורים לחול במחולות". נראה אפוא, שייחודו של היום בהיותו יום למחולות הנשים, וזאת בעיקר בירושלים. מדוע אם כן נאמר במשנה, ש'לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב'?

עוד יש לתמוה על ההשוואה בין ט"ו באב ליום כיפור. ט"ו באב לא נזכר לא בתורה שבכתב, ולא בדברי הנביאים, ואף לא בתקנות חז"ל כדוגמת פורים וחנוכה. אם כן, איך אפשר להשוות יום טוב של ט"ו באב ליום הקדוש — יום הכיפורים? מה עוד שיום הכיפורים אינו מוגדר כ'יום טוב' — כדוגמת שלשת הרגלים, אלא כצום הכיפורים וכיום הדין — וייחודו בעבודת כהן גדול במקדש ובקודש הקדשים?

עצם התיאור, כיום ריקודים ומחולות של בנות ישראל, ופנייתן לבחורים, באמרן: 'בחור! שא נא עיניך, וראה: מה אתה בורר לך!' מתמיה: הלזה יקרא יום טוב?! — והצניעות היכן? הרי כשהיו עושים במקדש את שמחת בית השואבה התקינו גזוזטראות מפני הצניעות, ואילו כאן מחוללות הבנות בכרמים לעיני הבחורים, וזאת, ללא איזכור של תקנות חכמים בשאלת הצניעות? וכשהדבר מתרחש ביום הכיפורים הדבר תמוה כפלי כפליים?

מצינו אזהרות חמורות באשר להתקבצות נשים וגברים לשמחה. כך כתב הרמב"ם בהל' יום טוב ו, כא:

חייבין בית דין להעמיד שוטרים ברגלים, שיהיו מסבבין ומחפשינן בגנות ובפרדסים ועל הנהרות, כדי שלא יתקבצו לאכול ולשתות שם אנשים ונשים ויבואו לידי עבירה. וכן יזהירו בדבר זה לכל העם כדי שלא יתערבו אנשים ונשים... שמא יבואו לידי עבירה.

איך, אם כן, התקינו יום טוב למחולות הבנות בנוכחות הבנים, וזאת, בכרמים — מקום שיכולים לבוא לידי עבירה, וחז"ל משבחים את המנהג ומרימים אותו על נס כיום טוב שאין דוגמתו?

2. למי נועדו המחולות:

על מנהג המחולות של בנות ישראל, בצדדים המעשיים של הריקודים, ובשאלה, כיצד נישאו הבנות במעמד זה, דן הרב אהרון בן יעקב בספר כלבו (סימן סב):

אמרו ז"ל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים... ובאלו הימים היו בנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים בכלי לבן שאולין כדי שלא לבייש מי שאין לה... ומה היו אומרות? בחור! שא עיניך וראה מה אתה בורר לך! פירוש, שכל מי שאין לו אשה נפנה לשם. ואומרות לו: אל תתן עיניך ביופי תן עיניך במשפחה. ויש תמהין: איך היה טוב המנהג הזה בעיני החכמים שיחטפו איש את אשתו, וחס ושלום דומה כאילו היו בנות ישראל הפקר? ואין זה תימה. כי יש לדעת, שכל מי שידו מגעת להשיא בתו לא היה שולחה שם, שאם היתה קטנה — מה תועיל חטיפתו, הרי אינה מקודשת בלתי דעת אביה. ואם היתה

הרב ישראל אריאל

נערה או בוגרת — אם חושש לזה [שיחטפוה ותתרצה להתחתן מדעתה] לא יניחנה [אביה] לצאת [למחולות]. ואם יתירנה לצאת — יזהירנה שלא להתקדש אלא להגון לה. והדבר ידוע שאינה מתקדשת אלא לדעתה. אבל המנהג [נתקן] בשביל הבנות שאין יד אביהן משגת להשיאן. ואולי היו יושבות [בלא להנשא] עד שתלבין ראשן — אם לא על ידי המנהג הזה.

יש לדון בדבריו מכמה צדדים, שכן נראה שסבר שמנהג ה'חטיפה' נהג לא רק במקרה המיוחד של בני בנימין אלא גם בהמשך מדי שנה בשנה. דומה, שלו זה היה המנהג, אף בת ישראל לא היתה יוצאת למחולות אלו מרוב פחד מי יחטפנה. דומה, שגם מסקנתו, שמנהג המחולות לא נתקן אלא עבור דלת העם — לאלו שאין ידם משגת להשיא את בנותיהן — אינה עומדת בפני הביקורת. שכן, הגמ' בתענית (לא ע"א) אומרת, שכל בנות ישראל נהרו לשם, אף בת המלך ובת כהן גדול, וכד'. המעמד כולו היה על דעת חכמים, שכן התקינו, ש'כל הכלים טעונים טבילה'. זה לשון הגמרא: 'תנו רבנן: בת מלך שואלת [בגדי לבן] מבת כהן גדול, בת כהן גדול מבת סגן, ובת סגן מבת משוח מלחמה, ובת משוח מלחמה מבת כהן הדיוט, וכל ישראל שואלין זה מזה, כדי שלא לבייש את מי שאין לו'. כן נאמר שם, ש'מיוחסות שבהן מה היו אומרות — תנו עיניכם למשפחה', הוזה אומר, שהמנהג הקיף את בנות ישראל, אפילו החשובות והמיוחסות שבהן?

עוד יש לתמוה, שהרמב"ם, המביא את כל עניני ההלכה הנוגעים לתקופה שבית המקדש היה קיים, עם זאת, לא הביא את חמשה עשר באב כיום טוב להלכה? (אמנם ט"ו באב נזכר במגילת תענית והלכה היא ש'בטלה מגילת תענית', אך מנהג המחולות וכלי לבן לא נזכר שם, ואם הובא הדבר במשנה מפורשת, ונידון כיום טוב, אין מקום לדחות את דברי המשנה בלא מקור מפורש). אכן, כתב בשולחן ערוך (אורח חיים סי' קלא, ו) שאף בזמן הזה עושים קצת שמחה בט"ו באב, ו'אין אומרים בו תחנון', אך לא הזכיר את המחולות, ואת מנהגן של בנות ישראל ללבוש בגדי לבן ושאר הפרטים הנזכרים בגמרא.

מן הראוי, אפוא, לברר, מה ענינו של יום זה, האם, אכן, יום טוב זה עולה בערכו על ימים טובים אחרים בשנה — כנראה מדברי חז"ל, או שמא הוא יום שעושים בו 'קצת שמחה' ותו לא?

3. חג ה' בשילה

בבואנו לברר מהו ט"ו באב, ראוי לעיין בפסוקי ספר שופטים (כא, טז) שם נזכר 'חג ה' בשילה'. חג זה נזכר אגב ההיתר לבני בנימין לשאת אשה מישראל, בעקבות המאורעות במלחמת פילגש בגבעה.

וַיֹּאמְרוּ זְקֵנֵי הָעֵדָה: מַה נַּעֲשֶׂה לְנוֹתְרִים לְנָשִׁים, כִּי נִשְׁמְדָה מִבְּנֵימִן אִשָּׁה? וַיֹּאמְרוּ: יִרְשֶׁת פְּלִיטָה לְבְנֵימִן וְלֹא יִמָּחֶה שְׁבֵט מִיִּשְׂרָאֵל. וַאֲנַחְנוּ לֹא נוּכַל לָתֵת לָהֶם נָשִׁים מִבְּנוֹתֵינוּ, כִּי נִשְׁבְּעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אָרוּר תֵּת אִשָּׁה לְבְנֵימִן. וַיֹּאמְרוּ: הִנֵּה חַג ה' בְּשָׁלוֹ מִיָּמִים יְמִימָה אֲשֶׁר מִצְפוֹנָה לְבֵית אֵל מִזְרְחָה הַשָּׁמֶשׁ לְמִסְלָה הָעֹלָה מִבֵּית אֵל שְׁכֵמָה וּמִנְּגַב לְלְבוֹנָה. וַיִּצְווּ אֶת בְּנֵי בְנֵימִן לֵאמֹר לְכוּ וְאַרְבָּתֶם בְּפָרְמִים. וּרְאִיתֶם, וְהִנֵּה, אִם יֵצְאוּ בָנוֹת שִׁילוֹ לְחוּל בְּמַחְלוֹת, וַיֵּצְאתֶם מִן הַפָּרְמִים וְחִטְפֹּתֶם לָכֶם אִישׁ אִשְׁתּוֹ מִבְּנוֹת שִׁילוֹ וְהִלַּכְתֶּם אַרְצָ בְּנֵימִן... וַיַּעֲשׂוּ כֹן בְּנֵי בְנֵימִן, וַיֵּשְׂאוּ נָשִׁים לְמִסְפָּרָם מִן הַמַּחְלוֹת אֲשֶׁר גָּזְלוּ, וַיֵּלְכוּ וַיֵּשׁוּבוּ אֶל נַחְלָתָם וַיִּבְנוּ אֶת הָעָרִים וַיֵּשְׁבוּ בָהֶם.

מלשון הפסוקים עולה שמדובר בחג בעל משמעות הלכתית, שכן, זה ענינו של 'חג ה', חג שה' קבע אותו. בדברי הפרשנים יש שרצו לומר, שהכוונה היא לאחד משלשת הרגלים, או ליום הכיפורים. כמו כן, ברור, שמדובר בחג שמביאים בו קרבנות, שכן, זה ענינו של המושג 'חג' בתורה, שענינו קרבן שלמים. מן המלה 'חג' למדו חז"ל שיש להביא ברגלים קרבן שלמים. בגמ' בחגיגה (י ע"ב) נאמר, ש'וחגתם אותו חג לה' האמור בחג הפסח, הכוונה היא להקרבת קרבנות שלמים בחג. הדבר נלמד בין השאר מן הפסוק בו תובע משה מפרעה: 'שלח את עמי ויחוגו לי במדבר' (שמות ה, א) שענינו קרבנות. משה תובע מפרעה צאן ובקר לקרבנות: 'גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות' (שמות י, כה), הווה אומר, ש'ויחוגו לי' ענינו — יזבחו לי קרבנות. ממילא גם 'חג ה' ענינו — חגיגה בקרבנות.

4. מהו התאריך בשנה בו התקיים חג ה' בשילה:

מהגמ' בתענית (ל ע"א) עולה, שחג ה' בשילה חל בט"ו באב: אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל

הרב ישראל אריאל

כחמשה עשר באב... חמשה עשר באב מאי היא?... אמר רב יוסף
אמר רב נחמן: **יום שהותר שבת בנימין לבוא בקהל.**

הוה אומר: היום בו חטפו בני בנימין איש אשתו מבנות שילה, זאת, על פי הצעת זקני השבטים — הוא ט"ו באב. זה היום בו הותר בפועל האיסור לתת אשה לבני בנימין. נמצא, שמה שנאמר בספר שופטים 'הנה חג ה' בשילה מימים ימימה' הכוונה לט"ו באב. על כך יש לשאול, היכן מצאנו שחמישה עשר באב הוא 'חג ה' בשיר ובמחולות ובהבאת קרבנות למקדש?

רד"ק בספר שופטים (כא, יט) מעלה אפשרות, שחגן של בנות ישראל בשילה היה באחד משלשת הרגלים:

והנראה בעיני, כי החג היה בשילה מימים ימימה, ופירושו — משנה לשנה, ואמר בו התרגום: מזמן לזמן, ממועד למועד. ואפשר, כי מפסח לפסח היה זה או מסוכות לסוכות שהיה זמן שמחה, או ביום הכפורים שהיו בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים — כדברי רז"ל. והמחול זה שהיה לבנות ישראל — **חוץ לעיר שילה**, באותו המקום אשר מצפונה לבית אל... וכרמי שילה היו סמוכים לזה המקום. והנה הפסוק יוכיח כי המחול חוץ לעיר היה, כמו שכתוב: והיה **אם יצאו בנות שילה**... ואמרו להם שיארבו בכרמים.

רד"ק מצביע על תאריך קבוע בשנה — מימים ימימה — אך התאריך משוער: אחד מארבעת החגים בשנה. גם לא הצביע על קשר כל שהוא בין אחד מן החגים הנ"ל לכרמים: מדוע בנות ישראל מחוללות בחג זה, ודווקא בכרמים?

5. הסיבות שמנו חז"ל לתוכנו של ט"ו באב והקשר ביניהן והמחולות

רשימה ארוכה של מאורעות אירעו בט"ו באב והמתבונן ברשימה תוהה: היש קשר פנימי בין המאורעות שאירעו בתאריך זה, או שמא אין זה אלא צירוף מקרי של מאורעות, בבחינת — 'מגלגלים זכות ליום זכאי' (תענית כט ע"א)?

בגמ' בתענית (ל ע"ב) נאמר שבנוסף למאורע המרכזי שהיו בנות ירושלים יוצאות ביום זה בכלי לבן, בגמרא ובמגילת תענית מנו **עשר סיבות** שונות לקביעת יום זה כיום טוב:

1. יום שכלו בו מתי מדבר.
2. יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה.
3. יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל.
4. יום שביטל הושע בן אלה פרזודאות שהושיב ירבעם על הדרכים.
5. יום שפסקו מלכרות עצים למערכה... וקראו לו: 'יום תבר מגל'.
6. בט"ו באב תיקנו להביא 'קרבן עצים' הנקרא — 'זמן עצי כהנים'.
7. תקנת חכמים: מי שמביא קרבנות וביכורים ביום זה — אסור בהספד.
8. יום טוב של בית זתוא שהביאו קרבן עצים קבוע ביום זה.
9. יום טוב של 'בני גונבי עלי', 'בני קוצעי קציעות', ו'בני סלמאי הנטופתי'.
10. יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה.

כאמור, למקרא רשימה זו נראה שאין לפנינו אלא צירוף מקרים בלי כל קשר ביניהם. כמו כן, לא נראה לעין כל קשר בין עשרת המאורעות הללו, לבין המחולות של בנות ישראל. כמו כן, לא ברור, מדוע קוראת הגמרא ליום זה 'יום טוב' שאין דוגמתו?

6. מגילת תענית: ייחודו של ט"ו באב — שאין מספידים בו

במגילת תענית נאמר שגדולת היום היא שתיקנו אותו כיום כללי להבאת עצים למקדש, ולכן אין אומרים בו הספד:

בחמשת עשר באב זמן אעי כהניא ודי לא למספד [בחמישה עשר באב, זמן עצי כהנים — המביאים לעבודת המזבח — ואין סופדים ביום זה]. מפני שכשעלתה גולה בראשונה, התקינו להם את יום תשעה באב שיהו מביאין בו קרבן עצים. אמרו חכמים: כשיעלו למחר הגלויות הן אף הן צריכין [ימים מיוחדים להבאת עצים] — התקינו להם את **יום חמשה עשר באב שיהו מביאין בו קרבן עצים**. וכל המתנדב קרבן למקדש — אפילו עצים — פטור מן ההספד באותו יום. ואינו צריך לומר [שפטור המביא]: חטאות ואשמות, נדרים ונדבות, בכורות ומעשרות, תודות ושלמים. לכך הוא אומר [בהלכה עתיקה זו]: ואינש דיהוי עלוהי אעין או בכורין! [ואדם שיש עליו להביא קרבן עצים או ביכורים — פטור מהספד] והאומר: הרי עלי עצים למזבח וגיזרין למערכה — אסור בהספד ותענית... ומהו — זמן אעי כהניא [זמן עצי

הרב ישראל אריאל

כהנים]? — זהו שאתה אומר [ריכוז הבאת קרבנות עצים, ביכורים וקרבנות אחרים]: בחמשה עשר בו — בני זתוא בן יהודה. ועמהם בני הכהנים, ולויים, וגרים, ונתינים, וממזרים, ועבדים משוחררים, וכל מי שטעה בשבטו. ובני גונבי עלי, ובני קוצעי קציעות, ובני שלמי הנטופתי.

מתברר, למעשה, שכל אדם ביום הבאת קרבנו במהלך השנה היה אסור בהספד ובתענית. כל ייחודו של יום זה, שכיון שהיה בו ריכוז של הבאת עצים וקרבנות למקדש, לפיכך יום זה היה בו איסור כללי בהספד. עם זאת דומה, שאיסור הספד אין בו עדיין, כדי להפוך יום זה ליום טוב שאין דוגמתו? למרות האמור, המעיין בדברי חז"ל לעומקם, יווכח, כי יש קשר פנימי בין עשרת המאורעות הללו, ולא בכדי אמרו חז"ל: 'לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים!'

ב. שמחת בנות שילה — שמחת הבאת הביכורים

1. שמחת הבציר וההודיה לה' — בתורה ובתקופת השופטים

להבנת השרשים מהם צמח ט"ו באב, עלינו לשוב לתקופת שפוט השופטים, שם הננו מוצאים תיאור על שמחת הבציר בשכם בימי אבימלך. מדובר בטכס מיוחד שיש בו עבודת ה', וכלשון הפסוקים בשופטים (ט, כז): 'וַיֵּצְאוּ הַשָּׂדֶה וַיִּבְצְרוּ אֶת פְּרִמֵיהֶם וַיִּדְרְכוּ, וַיַּעֲשׂוּ הַלּוּלִים וַיָּבֵאוּ בֵּית אֱלֹקֵיהֶם וַיֵּאָכְלוּ וַיִּשְׂתּוּ'. בפסוק נזכר בציר הענבים וכן דריכת הענבים ליי, וכך גם שירה ו'הלולים' המתלויים לשמחה. בתרגום שם מתרגם את המלה הלולים 'חנגין', כלומר, ריקודים ומחולות, וכך גם מסביר רש"י. כמו כן ברור, שמדובר בטכס שיש בו עבודת ה', שכן, המלה 'הלולים' נזכרת פעם אחת בלבד בתורה, זאת בהקשר לבציר הכרם.

בויקרא (יט, כג-כד) נאמר: 'וְכִי תֵבֵאוּ אֶל הָאָרֶץ וַיִּטְעַתֶּם כָּל עֵץ מֵאֲכָל... וּבִשְׁנֵה הַרְבִּיעֵת יִהְיֶה כָּל פְּרִיו קֹדֶשׁ הַלּוּלִים לה''. אף שם מתורגם 'הלולים' לשון שמחה, ראה בתרגום יונתן: 'קודשי תושבחן קדם ה'', ומסביר רש"י: 'ודבר זה הלולים לה' הוא, שנושאו שם לשבת, ולהלל לשמים'. אמנם רש"י שם מדבר על נשיאת פירות הכרם בשנה הרביעית לירושלים, לאכלם שם

ולהלל ולשבח לה', אך אין בכך כדי לעמעם את המושג 'הלולים', שענינו, שמחה שבה והלל לה'.

גם בגמ' בברכות (לה ע"א) לומדים מהמלה 'הלולים', שכרם הוא 'דבר שאומרים עליו שירה'. משם גם לומדים חז"ל, שאין פותחים בשיר במקדש אלא לאחר ניסוך היין, וכדברי הגמרא: 'מנין שאין אומרים שירה [במקדש] אלא על היין? — שנאמר (שופטים ט, יג): ותאמר להם הגפן: החדלתי את תירושי המשמח אלקים ואנשים?!... מכאן, שאין אומרים שירה [במקדש] אלא על היין! ומפרש רש"י: 'שאין אומרים — הלויים שיר של קרבן במקדש אלא על היין, כשמנסכין נסכי מזבח'. הוזה אומר, 'הלולים' הוא מושג של שירת קודש הקשורה לפרי הגפן.

אמנם בספר שופטים נאמר, שאת השמחה הזו עשו ב'בית אלקיהם', ומשתמע שהיה בין אנשי שכס איזה ערבוב עם עבודה זרה. אכן בתקופת השופטים מצינו דברים כגון אלה של ערבוב עניני עבודת הבעל עם עבודת ה' (ויסודות כאלה מצויים בימי ירובעל הוא גדעון, וכמו כן בפסל מיכה ועוד). עם זאת, הביטוי 'הלולים' הוא אחד ויחיד בספר ויקרא בקשר לבציר כרם רבעי, כנ"ל, ממילא איזכורו בספר שופטים בקשר לבציר הענבים, מורה על טכס לעבודת ה' בתקופת הבציר.

2. שמחת הבציר מדי שנה — בדברי הנביאים

למרות שהמצוה להביא את פירות הכרם בשנה הרביעית לירושלים נוגעת ל'כרם רבעי' בלבד, נראה עם זאת, שברבות הימים הרחיבו את שמחת הבציר ודריכת היין, וקיימו אותה ברוב עם לכלל הבודרים מדי שנה בשנה.

הרמב"ן בדברים (כ, ו) דן במצוה שבתורה, לשלח יוצא צבא מעורכי המלחמה לביתו, ובכלל זה, מי שנטע כרם ולא חיללו. ומפרש הרמב"ן, ש'חיללו' ענינו, מנהג ישראל בעת הבציר לשמוח ולחלל בחלילים. זו לשונו: 'כי המנהג בכרם בבוא תבואתו [מדי שנה], שיחולו שם [במחול] וילכו בו בחלילים. וציוה הכתוב (ויקרא יט, כד) שיהיה כל פרוי [בשנה הרביעית] קדש הלולים, שיהללו את השם הנכבד בשמחה ההיא'.

נראה מדברי הרמב"ן, שהוא מדבר על מנהג ידוע מדי שנה בארץ ישראל בתקופתו, ושראה אותו בעיניו בבואו ארצה, שמנגנים בחלילים בבוא עונת

הרב ישראל אריאל

הבציר, ומזהה הסיק לענין השנה הרביעית בכרם, שהתורה קבעה להביא את הפרי לירושלים לשמוח בו שם לפני ה'.

לאור האמור ניתן להבין את הפסוקים בירמיהו (לא, ג) המזכיר את חידוש שמחת הבציר בעתיד בהרי שומרון. ירמיהו מתאר, שתהיה זו שמחה בהשתתפות בנות ישראל, הנוטלות את התוף בידן כדוגמת מרים הנביאה על שפת ים סוף. כך הם דברי נבואתו על חידוש השמחה הזו בעתיד: 'עוד אֶבְנֶה וְנִבְנִית בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל! עוד תַּעֲדִי תַפִּיד וְיִצְאָת בְּמַחֹל מִשְׁחָקִים! עוד תִּטְעִי כְרָמִים בְּהָרֵי שְׁמֶרֶן נְטִיעוּ נְטָעִים וְחָלְלוּ... וּבָאוּ וְרִנְנוּ בְּמָרוֹם צִיּוֹן... על דָּגָן וְעַל תִּירָשׁ [יִין] וְעַל יִצְהָר... אִזְ תִּשְׂמַח בְּתוֹלָה בְּמַחֹל וּבְחָרִים וּזְקֵנִים יִחְדְּדוּ! וּבַהֲכַרְח שְׁכוּונָתוֹ לַחֲדוּשׁ הַשְּׂמֵחָה הַקְּדוּמָה 'מִימֵים יַמִּימָה', זו שְׁנַעֲרַכָּה בְשִׁילָה.

מדבריו עולה, שהשמחה תתחיל בכרמי שומרון כבעבר, אך סיומה בירושלים ובמקדש. כך גם מתנבא ישעיהו (סב, ח) באומרו: 'נִשְׁבַּע ה' בְּיָמֵינוּ וּבְזָרְעֵנוּ... וְאִם יִשְׁתַּנוּ בְּנֵי נֶכֶד תִּירוּשָׁךְ אֲשֶׁר יִנְעֲתָ בּוֹ! כִּי מֵאֲסָפְיוֹ יֵאָכְלֶהוּ — וְהָלְלוּ אֶת ה'! וּמִקְבָּצָיו יִשְׁתַּהוּ — בְּחֲצֵרוֹת קִדְשֵׁנוּ!'

מדובר, אפוא, במנהג של שמחה בתקופת הבציר, שהבוצרים היו אוכלים מן הפרי ומהללים את ה', ואף שותים מן היין בחצרות הקודש.

אמנם רד"ק שם מסביר, שמדובר בהבאת פירות הכרם בשנה הרביעית ב'הלולים לה' לירושלים, וכן במעשר שני הנאכל בירושלים ש'היה [הבעלים] מתודה ומהלל לאל'. ואף שגם לכך מתכוין הנביא, אך דומה, שאין מקרא יוצא מידי פשוטו — כמוכח מתוך המקורות דלעיל, שהיה מנהג שמחה בעת הבציר מדי שנה בשנה, בשילה, בשכם, וכך בירושלים.

3. 'חג ה' בשילה' — חג הבאת הביכורים בחמישה עשר באב

עיון במקראות, ובדברי חז"ל, מביא לכלל מסקנה, ששמחה זו של בנות ישראל בט"ו באב היתה סביב הבאת הביכורים. כלומר, 'חג ה' אינו אלא חג הבאת הביכורים למשכן שילה, ומאוחר יותר, משעבר המשכן למשכנו הקבוע בירושלים הועתק גם חג ה' לירושלים. כך גם מה שמובא במשנה, שבנות ירושלים יוצאות בכלי לבן לחולל בכרמים, מנהגן זה אינו אלא

המשך למנהג הקדום בשילה. ועל כך שהיו מביאים ביכורים לשילה, ראה: ספרי לדברים כו, ב, רמב"ן, מלבי"ם, ותורה תמימה שם).

להבנת הדברים יש להקדים, שהבאת הביכורים למקדש מותאמת לעונת הגידול של הפירות. אמנם החובה היא להביא מפירות שבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל — כמובא במסכת ביכורים (א, ג): 'אין מביאין בכורים חוץ משבעת המינים'. עם זאת, הביאו מביאי הביכורים את ביכוריהם בהתאם לטבע הדברים בארץ ישראל, לכשהצטברו בידם מירב הביכורים שניתן להביאם למקדש. לאור האמור, חיטה ושעורה ניתן להביא כבר בחג השבועות, אך ענבים ותאנים מגיעים לכלל בישולם רק בסוף תמוז ותחילת חודש אב.

ט"ו באב הוא תאריך המהווה את שיאה של עונת הבציר, זה גם הזמן שדורכים את הענבים בגת. ומכאן השמחה הטבעית באיסוף היבולים, בדריכת היין וגמיעת עסיס הענבים של ענבי השנה.

ט"ו באב הוא גם זמן הופעת ביכורי התאנים בשווקים. אמנם עונת הענבים והתאנים נמשכת גם בחודש אלול ותשרי, הדבר תלוי במקום הגידול בהרים או בעמקים, וכן בזנים השונים של פירות אלו, אך תחילת העונה היא בט"ו באב לערך.

בכך תובן המשנה במסכת ביכורים האומרת (ג, א): 'כיצד מפרישין הבכורים? — יורד אדם בתוך שדהו, ורואה תאנה שבכרה, אשכול שביכר, רמון שביכר, קושרו בגמי ואומר: הרי אלו בכורים!' כלומר, בחודש אב ובט"ו באב מופיעים ביכורי הענבים והתאנים על העצים, והאדם מייחד אותם להבאת הביכורים למקדש.

עוד מתואר במסכת ביכורים שפירות אלה בעיקר הובאו למקדש. המשנה שם (ג, ג) המדגישה את התאנים והענבים מבין שאר הפירות של שבעת המינים: 'הקרובים [לירושלים] מביאים התאנים והענבים, והרחוקים — מביאים גרוגרות וצמוקים'.

4. החליל מכה לפנייהם

כן מוסיפה המשנה: 'השור הולך לפנייהם וקרניו מצופות זהב ועטרת של זית בראשו. החליל מכה לפנייהם עד שמגיעים קרוב לירושלים'. במשנה

הרב ישראל אריאל

מתואר שהשור הולך בראש, שכן, הבאת הביכורים טעונה קרבן ושיר (משנה ביכורים ב, ד). משהביאו את הביכורים למקדש הביאו עמם גם קרבן שלמים, כדי לשמוח בירושלים באכילת הקרבן יחד עם קיום מצות הבאת הביכורים מאדמת ארץ ישראל. כאמור, עליה זו למקדש היתה מלווה שירה ושמחה.

בעת הבאת הביכורים למשכן ולמקדש, נהגו העולים לנגן בחליל, והדבר נזכר בדברי הנביאים. כך נאמר בישעיהו (ל, כט): 'הַשִּׁיר יִהְיֶה לְכֶם כְּלִיל הַתְּקֵדֶשׁ חֵג, וְשִׂמְחַת לֵבָב כַּהוֹלֵךְ בַּחֲלִיל לְבֹא בְּהַר ה' אֶל צִוֵּר יִשְׂרָאֵל'. רש"י במקום מסביר, שהנביא מביא דוגמה מהבאת הביכורים לשמחה הגדולה שתהיה בישראל עם מפלת סנחריב. הדוגמה מוכרת לכולם מן העליה לרגל, וכלשון רש"י: 'כהולך בחליל — ותשמחו במפלת סנחריב — כשמחת מביאי ביכורים, שהיה החליל מכה לפנייהם לבוא בהר ה', כמו ששנינו במסכת בכורים'. הווה אומר, זו צורת השמחה העתיקה כפי שהיתה בימי בית ראשון.

כך גם רד"ק מסביר: 'השיר — באותו היום שתהיה המגפה במחנה אשור יהיה לכם יושבי ירושלים שיר ושמחה... ותהללו לאל שעשה לכם נס גדול, והשיר הזה הוא בפה והשמחה היא בלב... לפיכך אמר: ושמחת לבב, ואמר: כהולך בחליל, כי ההולך בחליל באמת יש לו שמחת לבב... כי המחול הוא שהולכים רבים איש ביד חברו סביב סביב והחליל מכה בתוכם'.

נמצא, לאור האמור, שט"ו באב הוא 'חג ה' במשמעות ההלכתית המדוייקת, שכן, קיימו בו מצוות מן התורה, היינו, הבאת ביכורים בשירה והלל למקדש בירושלים. כמו כן אכלו בחג זה קרבנות שלמים בשמחה ובטוב לבב. זאת, על כל הטוב שעשה ה' עמם בברכת הארץ ואיסוף היבולים מן הגפן, היין, מן התאנים ופירות אחרים שהיו בידם, והרי זה 'חג ה' לכל דבר.

5. חמישה עשר באב — רגל רביעי להבאת ביכורים

לאור האמור יובנו דברי המדרש ב'אליהו רבה' (ט) שם אומרים חז"ל, שאלקנה היה מקיים רגל רביעי בנוסף לעליה בשלושת הרגלים:

ויהי איש אחד מן הרמתים ושמו אלקנה (שמואל א, א): היה אלקנה עולה ארבעה פעמים בשנה, שלשה מן התורה ואחת שקיבל עליו, שנאמר: ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה.

אלקנה, הוא עלה ואשתו ובניו ובנותיו ואחיו ואחיותיו וכל קרוביו עמו, וכל בני ביתו היה מעלה את הכל עמו... כשהיו עולין בדרך ולנין ברחובה של עיר, מתקבצים האנשים לבד והנשים לבד, שכן האיש מדבר עם האיש, אשה עם האשה (ראוי לשים לב להפרדת נשים מגברים) גדול עם גדול, קטון עם קטון, והיתה המדינה מרגשת. והיו שואלין להן: להיכן תלכו? ואומרים: אל בית האלקים שבשילה, שמשם תצא תורה ומשם מצוות. [ושואלים אלקנה וביתו]: ואתם — למה לא תבואו עמנו ונלך ביחד? מיד עיניהם משגרות דמעות. אמרו להן: נעלה עמכן? — אמרו להן — הין. עוד לשנה הבאה חמשה בתיים, לשנה אחרת עשרה בתיים, לשנה אחרת הרגישה [העיר] כולה לעלות, והיו עולין הימנה כששים בתיים. ובדרך שהיה עולה שנה זו — לשנה אחרת אינו עולה, אלא בדרך אחרת. אלקנה הכריע את ישראל לכף זכות וחינך אותם במצוות, וזכו רבים על ידו, הקב"ה, בוחן לבות וכליות אמר לו: אלקנה אתה הכרעת את ישראל לכף זכות, וחינכתם במצוות, וזכו רבים על ידיך — אני אוציא ממך בן שיכריע את ישראל לכף זכות, ויחנך אותם במצוות ויזכו רבים על ידיו.

נראה, שהרגל הרביעי, שאלקנה עשה לו למנהג לעלות לשילה, היה ט"ו באב, שכן לו רצה, יכול היה להעלות את פירות הביכורים בחג הסוכות — כשאר ישראל, אך אלקנה, ברצותו להגדיל את מספר העולים לרגל, עשה לו למנהג, לעלות מעירו — רמתיים צופים שבהר אפרים — לשילה, גם בט"ו באב. (ראה מה שכתבנו בענין זה בתחילת מחזור המקדש ליום הכיפורים, שמרבית עולי הרגל הביאו את ביכוריהם למקדש לקראת סוף הקיץ, עם עלייתם לרגל לחג הסוכות, שכן, אז הולכת ומסתיימת תקופת האסיף. (הדברים אמורים במיוחד באשר לזיתים ולתמרים הבאים לגמר בישולם בסוף הקיץ). מסתבר שבני הכפרים הסמוכים לשילה, הביאו את ביכוריהם בט"ו באב, שכן, כבר היה בידם רוב מתוך שבעת המינים: חטה, שעורה, גפן ותאנה. עבורם אין זה מאמץ מיוחד להגיע למשכן הנמצא במהלך שעות אחדות מישוביהם והם יכולים לעלות למשכן ולשוב עם בוקר לביתם.

הרב ישראל אריאל

על הרגלו של אלקנה להעלות את ישראל לרגל, מוצאים אנו גם בקהלת רבה (ה, יט): 'כי האלקים מענה בשמחת לבו, זה אלקנה, שהיה מדריך את ישראל ומעלה אותם לשילה בכל שנה ושנה בדרך אחרת, לכך הכתוב מקלסו (שמואל א, א): ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה'.

6. הרגל הרביעי בו עלה אלקנה לשילה — ט"ו באב

דומה, שעלייתו של אלקנה לשילה בט"ו באב דווקא, מוכחת מלשון הפסוקים. שכן, בתיאור עלייתו של אלקנה לשילה נאמר: 'וְעָלָה הָאִישׁ הַהוּא מְעִירוֹ מִיָּמִים יְמִימָה לְהַשְׁתַּחֲוֹת וְלִזְבֹּחַ לַה' צָב-אוֹת בְּשִׁלָּה'. כך גם באשר לחג המחולות של בנות שילה נאמר: 'הִנֵּה חַג ה' בְּשָׁלוֹ מִיָּמִים יְמִימָה'. יש במילים אלה הקבלה וגזירה שווה: מה החג של בנות שילה 'מימים ימימה' התקיים בט"ו באב, אף הרגל של אלקנה בט"ו באב.

כן נאמר באלקנה שעלה 'להשתחוות ולזבוח'. ביטוי זה נוגע להבאת הביכורים, שכן, הבאת ביכורים כוללת השתחוויה, ככתוב: 'והשתחוית לפני ה' אלקיך', כן כוללת הבאת הביכורים הקרבת קרבנות כנ"ל.

(אמנם במחזור המקדש לראש השנה (פרק יב) העלינו השערה, שתאריך עלייתו של אלקנה לשילה ב'רגל הרביעי' היה בראש השנה. עתה נראה לנו לדייק ולומר, שאכן, עלה לשילה גם לראש השנה, אך הרגל הרביעי שעשה לו אלקנה להרגל לעלות לשילה — היה בט"ו באב. ובאשר למה שהבאנו שם, שתפילת חנה לבנים, וכן נידרה שבנה ישרת במשכן — תפילה זו נאמרה בראש השנה במשכן שילה — אין הדברים עומדים בסתירה לאמור. שכן, עלתה להתפלל בשלשת הרגלים וכך ברגל זה — ט"ו באב, אלא שעלתה פעם נוספת גם בראש השנה, יום הדין. זאת, כדברי חז"ל בפסיקתא רבתי (מג): 'חנה, על שהיתה **תדירה**, להיות עולה ומתפללת בבית המקדש, ומתחננת לפני הקדוש ברוך הוא — שמע תפילתה ופקדה', כלומר, חנה הייתה עולה תדיר למשכן שילה להתפלל, לא אחת ולא שנים אלא פעמים רבות. זכתה חנה שתפילתה המיוחדת — זו שבה נענתה — התקיימה בראש השנה, וכדברי הגמ' בברכות (כט ע"א): 'בראש השנה נפקדה חנה'.

בכך מוסבר המדרש ב'שכל טוב' (בראשית ל, ב) המזכיר את הרגל הרביעי מבלי להסביר את מהותו: 'וירא והנה באר בשדה — זו ציון. שלשה עדרי צאן — אלו שלש רגלים... והאבן גדולה על פי הבאר — זו שמחת בית

השואבה... והשיבו את האבן — לרגל רביעי'. הביטוי 'רגל רביעי' סתום, אולם לאור האמור, היה רגל רביעי לצורך הבאת הביכורים בט"ו באב, וככל הנראה לכך מתכוין המדרש.

ג. ט"ו באב — חג הביכורים בימי בית ראשון

1. הבאת ביכורים לירושלים — בט"ו באב בימי בית ראשון

על הבאת ביכורים בט"ו באב בימי בית ראשון — ובמסירות נפש, למדים אנו מן הגמרא בתענית (כח ע"א):

תנו רבנן: מה היו בני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות? — אמרו: פעם אחת גזרה מלכות גזירה על ישראל שלא יביאו [ישראל]... **ביכורים** לירושלים. והושיבו פרוזדאות על הדרכים [שומרים ומחסומים בדרכים] כדרך שהושיב ירבעם בן נבט שלא יעלו ישראל לרגל. מה עשו כשרין שבאותו הדור ויראי חטא? — הביאו סלי ביכורים וחיפום בקציעות [תאנים מויבשות] ונטלום על כתפיהן. וכיון שהגיעו אצל פרוזדאות, אמרו להן: להיכן אתם הולכין? אומרין להם: לעשות שני עיגולי דבילה במכתשת שלפנינו ובעלי שעל כתפינו. כיון שעברו מהן, עיטרום בסלים והביאום לירושלים.

הלשון 'גזרה מלכות', יש בה כדי להטעות, כאילו מדובר במלכות נכרים, כגון, מלכות יון ורומא בימי בית שני. אולם מעיון בתוכן המאמר מתברר, שמדובר בימי בית ראשון, כש'גזירת מלכות' זו אינה אלא גזירת מלך ממלכי ישראל (וראה להלן את מקור השינוי בגירסא). ניכר מתוך הגזירה, שהמלכות לא גזרה על עבודת המקדש בכלל, אלא על הבאת **הביכורים** דווקא. שכן, לא מדובר כאן על מצור שהוטל על ירושלים, אלא על מחסום ביקורת, שתפקידו לוודא, שהעולים לירושלים לא יביאו עימם ביכורים. כך גם נראה מן הלשון בהמשך, שהפרוזדאות שהושיבו היו 'כדרך שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים **שלא יעלו ישראל לרגל**', כלומר: ירבעם גזר רק על העליה בשלשת הרגלים, ובימי העליה לרגל דווקא העמיד ירבעם שומרים ופרוזדאות בדרכים. אך במשך הזמן נוכחו מלכי ישראל, שישראל עושים לעצמם 'רגל רביעי', כנ"ל, ועולים לירושלים להביא ביכורים בעונת הבציר של הענבים וקטיף התאנים. לפיכך

הרב ישראל אריאל

הציבו פרוזדאות, לא רק ברגלים אלא גם בתקופת הבאת הביכורים. ואכן, מלשון הגמרא נראה, שהשומרים לא מנעו את המעבר אלא מאלו שנשאו סלי ביכורים לירושלים, אך אנשים 'קוצעי קציעות' שעברו במעברים לעבודות חקלאיות, כגון, הכנת עיגולי דבלה, מאלה לא מנעו מלעבור את המחסום.

ההנחה דלעיל, שמעשה הבאת הבכורים של 'בני גונבי עלי', אירע בתקופת בית ראשון, מוכחת מנוסח הדברים כפי שהוא מובא בתלמוד הירושלמי (תענית ד, ד) שכך נאמר שם:

מהו בני גונבי עלי?... בשעה שהושיב ירבעם בן נבט פרסדאות על הדרכים, כל מי שהיה כשר וירא חטא באותו דור, היה מביא את בכוריו ונותן את הסל על כתיפו ונוטל את העלי בידו... וכיון שהיה עובר את אותו משמר היה מעטרן ומעלן לירושלים...

גירסת הירושלמי אינה מותירה מקום לספק, שמדובר בגזירה מיוחדת בימי בית ראשון — וזאת, על ידי ירבעם עצמו, אשר אסר על עשרת השבטים להביא ביכורים לירושלים.

גירסת הירושלמי מוכחת מתוך 'מאמר אחרון' — הפרק החותם את מגילת תענית, שם נאמר: 'בעשרים ושלשה בסיון [ימי ביכורי הענבים] בטלו ביכורים מלעלות לירושלים, בימי ירבעם בן נבט'. כלומר, מקור הגזירה בענין הביכורים, ראשיתו בהתפלגות עם ישראל לשתי ממלכות בימי ירבעם.

2. ט"ו באב — חג קרבן העצים

כאן מצטרף 'חג' נוסף לט"ו באב הנותן לתאריך זה משמעות נוספת כחג המקדש, דהיינו: תאריך סיום הבאת עצים לעבודת המזבח.

כמובא לעיל, אחד התכנים של יום ט"ו באב, עניינו: 'יום שפסקו מלכרות עצים למערכה'. כלומר החל מיום זה כריתת העצים למערכה אינה תועלתית, וכמובא בגמ' בבבא בתרא (קכא ע"ב): 'כיון שהגיע חמשה עשר באב תשש כחה של חמה, ולא היו כורתין עצים למערכה'. ומסביר רשב"ם שם: 'מניסן ועד ט"ו באב — היו כורתים עצים לצורך המערכה לכל השנה, מכאן ואילך תשש כח החמה ויש בעצים לחלוחית ומעלין עשן. וגם יגדל [העץ] תולעת

וכמובא במדרש איכה... שכל עץ שנמצא בו תולעת פסול למזבח... ואותו יום שפסקו היו שמחים לפי שבאותו יום היו משלימין מצוה גדולה כזאת'. זה ענינו של המעשה הנוסף המובא בתענית (כח ע"א) בדבר הגזירה על הבאת עצים למקדש:

תנו רבנן: מה הן בני סלמאי הנתופתי? אמרו: פעם אחת גזרה המלכות גזירה על ישראל, שלא יביאו עצים למערכה, והושיבו פרוזדאות על הדרכים, כדרך שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים, שלא יעלו ישראל לרגל. מה עשו יראי החטא שבאותו דור? הביאו גזיריהן, ועשו סולמות, והניחו על כתפיהן והלכו להם. כיון שהגיעו אצלם, אמרו להם: להיכן אתם הולכים? אמרו להם: להביא גוזלות משובך שלפנינו ובסולמות שעל כתפינו. כיון שעברו מהם פירקום והביאום לירושלים [כעצים בודדים הראויים לאש המבח]. ועליהם וכיוצא בהן [על בני סלמאי שעשו סולמות מן העצים] הוא אומר: 'זכר צדיק לברכה!' (משלי י, ז) ועל ירבעם וחבריו נאמר: 'שם רשעים ירקב' (שם).

סיום המעשה מלמד, כי מדובר במלכות ישראל בימי בית ראשון, שכן, המאמר מסיים בשבח לצדיקים וגנאי לרשעים כירבעם. משתמע מן הענין, שמשבחים את צדיקי ישראל ביחס לרשעי ישראל, שהם 'ירבעם וחבריו', שכן היו מלכי ישראל כאחאב שהרשיעו והתנכלו למקדש יותר ממנו.

נראה להוסיף, כי גזירתם של 'ירבעם וחבריו' היתה מחשש, שמא יביא הדבר לאיחוד מחדש של יהודה וישראל. שכן, העובדה שיהודים מכל ארץ ישראל נוהרים עם ביכורים ועצים למקדש בירושלים, מדגישה את האמת הפשוטה, שאין שתי מדינות: 'ישראל' ו'יהודה', אלא ארץ ישראל כולה — היא ארץ אחת, והעם הוא עם אחד, ולהם מרכז אחד — המקדש, והכל תחת מלך אחד, שהוא כמובן מלך מבית דוד. מכאן הגזירות והפרוזדאות על הבאת ביכורים ועל הבאת העצים ממלכות ישראל לירושלים, זאת להבטחת שלטון 'ירבעם וחבריו' על עשרת השבטים.

3. ט"ו באב — ביטול הפרוזדאות וההיתר להביא ביכורים למקדש

כאמור, מדובר בגזירה שנגזרה על ידי מלכי ישראל בימי בית ראשון. המחסומים וה'פרוזדאות' הוצבו בדרכים דווקא בתקופת שלשת הרגלים, וכן בימים שסביב ט"ו באב, שזו עונת בציר הענבים ואריית התאנים. זאת, למנוע מעשרת השבטים לעלות ולהשתתף ב'רגל הרביעי' של הבאת ביכורים ועצים למקדש בירושלים.

ניתן ללמוד זאת גם מתאריך **ביטול** גזירת הפרוזדאות. שכן אמרו חז"ל במשנה בתענית (כו ע"א): 'זמן עצי כהנים והעם... — **בחמישה עשר בו** — בני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות'. המשנה שם מביאה רשימת משפחות בישראל, אשר זכו, שיקבעו להם תאריכים במהלך חודש אב להבאת קרבן עצים לצורך הקרבת קרבנות במקדש, וזה היה יום חגם. כאמור, חגם של 'בני גונבי עלי' לנדבת העצים נקבע דווקא לחמישה עשר באב.

הגמרא בתענית (כח ע"א) שואלת מדוע זכו משפחות אלו שבמשנה להביא נדבת עצים למקדש, דבר שלא זכו לו אחרים? כמו כן, מדוע זכו המשפחות בשמותיהן אלו דווקא להביא ביכורים בט"ו באב? ומשיבה הגמרא, שהעובדות המתוארות לעיל בדבר עקיפת הפרוזדאות, ומסירות הנפש של משפחות אלה להביא בכורים ועצי קרבן בהתמדה אפילו בשעת גזירה, היא שזיכתה אותן ביום חג זה.

עם זאת, הגמרא אינה מפרשת מדוע נקבע להם **תאריך זה** של חמישה עשר באב דווקא ליום חגן? אך כאמור, ט"ו באב הוא חג ה' — חג הביכורים, ביום זה עשו משפחות אלה — הנימנות על עשרת השבטים — את דרכן לירושלים, והערימו על שומרי המחסומים כדי להשתתף בהבאת הביכורים ובהבאת העצים למקדש, לכן, יום זה דווקא שמור למשפחות אלו כיום חגם המיוחד.

4. ט"ו באב — יום שביטל הושע בן אלה את הפרוזדאות על הדרכים לירושלים

הדבר מוכח גם מסיום הסוגיא בגמרא, האומרת: 'לא היו ימים טובים לישראל **כחמישה עשר באב**'. ומציין עולא בגמרא סיבה נוספת לשמחה ביום זה, באומרו: 'יום **שביטל הושע בן אלה פרוזדאות** שהושיב ירבעם בן

נבט על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל, ואמר: לאיזה [מקום] שירצו יעלו! בכך נפתח השער לעליית עשרת השבטים למקדש בירושלים לאחר כמאתיים שנה של חייץ בין מלכות ישראל ליהודה.

השאלה היא, אפוא: מה ראה הושע בן אלה לבטל את הפרוזדאות דווקא בט"ו באב?

אולם כאמור, ט"ו באב הוא עונת הבציר ועונת התאנים, והעם היה נוטל ביכורים בימים אלה דווקא ועולה לירושלים. לפיכך, כיון שראה הושע בן אלה, שיש אנשים מעשרת השבטים העוקפים את הפרוזדאות ומערימים על השומרים ומביאים ביכורים ועצים למקדש בירושלים, החליט להפסיק את המאבק במקדש בירושלים (אולי בהנחה שרוב הציבור כבר קשור לעגלי הזהב בבית אל ובדן) והתיר לאלו שחפצים בכך שיעלו ויביאו ביכורים ועצים.

נמצא, שלא בכדי נקבע יום חמישה עשר באב, כיום חגם של 'בני גונבי עלי' ו'בני קוצעי קציעות', שהרי ראויות משפחות אלה, אשר התמידו גם בשעת גזירה להביא ביכורים ועצים לירושלים, ושבזכות עיקשותם בטלו הפרוזדאות, שיום ביטול הגזירה יהיה להם ליום חגם הקבוע. ביום זה יביאו קרבן עצים למזבח, בלא מורא ופחד מפני המלכות, ביום זה יביאו ביכורים ללא הערמה, אלא כבני חורין המביאים קרבנם למקדש בהלל ושמחה ובריש גלי.

נראה שזו כוונת הדברים במגילת תענית, שביום זה הביאו קרבנות רבים: 'אשמות, נדרים ונדבות, בכורות ומעשרות, תודות ושלמים'. אך עיקר היום הוא הבאת ביכורים וקרבן עצים. זה לשון המגילה שם: 'לכך הוא אומר [כלומר, הלכה היא]: **ואינש דיהוי עלוהי אעין או בכורין!** כלומר, זה ענינה של ההלכה שנקבעה, שכל מי שיש לו קרבן עצים או ביכורים יביא ביום זה! ומסיים שם בענין איסור ההספד והתענית לאיש זה: 'האומר: הרי עלי עצים למזבח וגיזרין למערכה — **אסור בהספד ותענית**, שכן יום זה לאנשים אלה הוא 'חג ה'".

5. הגירסה במגילת תענית: גזירת מלכי ישראל — או מלכי יון

האמור עד כה, שמלכי ישראל הם שחסמו את העליה לירושלים, עומד בסתירה — לכאורה — עם האמור במגילת תענית פרק ה (הפרק ה' בתאריכי שמחה בחודש אב, וכגון ט"ו באב) שם מובא, ש'בני גונבי עלי' זכו להביא קרבן עצים ביום זה, לא בגלל **ירבעם**, אלא בגלל שהערימו על הפרוזדאות שהקימו **מלכי יון**?

אולם עיון נכון בדברים מוכיח, כי נפלה טעות בגירסה שם, וגירסת התלמוד הבבלי והירושלמי כפי שהובאה לעיל היא הנכונה. זה לשון מגילת תענית: 'בחמישה עשר באב — זמן אעי כהניא [עצי כהנים]... ומה הן בני גונבי עלי?... פעם אחת גזרה מלכות הרשעה, שלא יעלו ביכורים לירושלם והושיבו **מלכי יון** פרדיסאות על הדרכים... ולא היה **אחד מעשרת השבטים** יכול לעלות לירושלם'. הביטוי 'עשרת השבטים' מוכיח כנזכר לעיל, שהצבת הפרוזדאות נעשתה על ידי מלכי ישראל ולא על ידי מלכי יון. שכן, בזמן מלכי יון עשרת השבטים כבר היו בגלותם הרחוקה קרוב לשלוש מאות שנה.

הטעות מוסברת בעובדה פשוטה. שכן, מגילת תענית עוסקת רובה ככולה בתאריכים של נצחונות על מלכי יון, ומובאים שם **עשרות** מקרים הקשורים לתקופת מלכי יון בימי בית שני. במגילה נזכרים מקרים בודדים מתקופה קדומה יותר. לאור האמור מובן מדוע שינו המעתיקים את מגילת תענית (שנפלו בה שיבושים רבים מאד) וכתבו 'מלכי יון' במקום 'מלכי ישראל', שכן, כאמור, המגילה ברובה עוסקת במאורעות מימי מלכי יון.

ואכן במגילת תענית בגירסה מדוייקת (ליכטנשטיין) מובא הקטע בנוסח שונה: 'מה הם גונבי עלי? — גונבים העלי והבכורים **בימי ירבעם בן נבט**. שהושיב משמרות שלא יעלו ישראל לרגל, והיו הם מעטרין סליהם בתאנים ועלי עץ על כתפיהם. מצאו משמרות ואמרו להם: להיכן אתם הולכין? — אמרו להם: למקום פלוני לעשות צמוקין במכתשת שלפנינו ובעלי שעל כתפינו. הגיעו לירושלם הורידום והניחום לפני המזבח. הסלים — **לבכורים**, והגוזלות — לקיץ המזבח. על דבר זה נכתב להם שם במגלה לדורות'.

נמצא, על כל פנים, שחמישה עשר באב היה מאז ימי המשכן 'חג ה' ביום זה חגגו את הבאת הביכורים גם במקדש ראשון וגם בימי בית שני. כמו

כן חגגו בתאריך זה את סיום הבאת העצים למזבח, זאת, בתוספת קרבנות ונדריים ונדבות.

ד. מנהג המחולות בשילה — ושרשיו בהלכה

1. כיצד נולד המנהג של בנות שילה לצאת במחולות בכרמים:

לאור האמור, שט"ו באב היה יום הבאת הביכורים למשכן ולמקדש, נשאלת השאלה: מה ענין המחולות של בנות ישראל לכאן? כן יש לשאול למה לבשו כלי לבן? עוד יש לשאול למה היה צריך לטהר את הבגדים במקוה?

ניכר מדברי חז"ל בענין סדר שאלת הבגדים, שבת מלך שואלת את בגדי הלבן מבת כהן גדול, שמדובר במנהג עתיק, מתקופת בית ראשון, עת מלכו מלכים בירושלים, שכן בתקופת בית שני לא היו מלכים בירושלים. כן גם התקנה, ש'כל הכלים טעונין טבילה' מלמדת שיד חכמים היתה בהנהגת מנהג המחולות, ואין מדובר, חלילה, בריקודי עם אלא במחולות של קודש.

מן העצה שנתנו הזקנים לבני בנימין יש ללמוד, שהמחולות היו טכס פנימי של הנשים, שכן, בני בנימין שנחלתם קרובה למקדש שילה לא ידעו על הטכס אלמלא גילו להם הזקנים את קיומו ואת מקומו המדויק. שכך אמרו זקני העדה לבני בנימין: 'הנה חג ה' בשלו מִיָּמִים יָמִימָה, אֲשֶׁר מִצְפּוֹנָה לְבֵית אֵל מִזְרְחָה הַשָּׁמֶשׁ לְמִסְלָה הָעֶלְיָה מִבֵּית אֵל שְׂכֵמָה וּמִנְגֵב לְלְבוֹנָה'. כל מקום שנאמר 'הנה' משמעו דבר חדש שלא היה ידוע עד כה, וכגון (בראשית ח, יג): 'וַיֵּסֶר נֹחַ אֶת מִכְסֵה הַתְּבָה, וַיֵּרָא וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי הָאָדָמָה', ולא כאן המקום להאריך בדוגמאות. אף כאן, מנהג המחולות התחדש לבני בנימין. גם הצורך לתאר את המקום המדויק: **מצפון** לבית אל **וממזרח** למסילה **ומנגב** ללבונה, הדבר מלמד שהמחולות נעשו בצנעה. היתה זו שמחת בנות ונשים בלבד ולא הגיעו גברים למקום, שכן, היה צריך להסביר לבחורים שעליהם להסתתר ולארוב בכרמים מבלי להתגלות. כיצד, אם כן, נולד המנהג של בנות שילה לצאת למחולות של קודש בכרמים?

להבנת הדברים יש להרחיב בהסבר אחד מן היסודות הרעיוניים של ט"ו באב, שכן, חז"ל מנו כאחד המרכיבים של היום הזה: 'יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה'.

2. ט"ו באב — יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה

כאן יש להקדים, שבנות צלפחד היו מן הראשונות בישראל שהביאו ביכורים למשכן שילה. שכן, בנות צלפחד זכו לנחלה בנחלת בני מנשה בעבר הירדן, זאת, על פי הוראה מיוחדת מפי ה' לתת להן נחלה בארץ ישראל.

ככתוב במדבר (כז, א-יא) שבנות צלפחד בהיותן חמש בנות לאב אחד תבעו את חלקו בנחלה, ואכן, נתברר כי דרישתן מוצדקת וקיבלו את חלקו בארץ ישראל. זה לשון הכתובים: 'וַתִּקְרַבְנָה בְּנוֹת צֶלְפַּחַד... וַתַּעֲמִדְנָה לְפָנַי מִשָּׁה... וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: כֹּן בְּנוֹת צֶלְפַּחַד דְּבַרְתִּי! נָתַן תִּתֵּן לָהֶם אַחֲזַת נַחֲלָה בְּתוֹךְ אַחֵי אֲבִיהֶם וְהִעֲבַרְתָּ אֶת נַחֲלַת אֲבִיהֶן לָהֶן!'

בהמשך ספר במדבר (לו, א) מתעוררת בעיה נוספת, שכן, אם הבנות תנשאנה תעבור הנחלה לשבט אחר? שאלה זו נשאלה על ידי ראשי האבות, ככתוב: 'וַיִּקְרְבוּ רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְמִשְׁפַּחַת בְּנֵי גִלְעָד... וַיֹּאמְרוּ: אֵת אֲדָנֵי צִוָּה ה'... לָתֵת אֶת נַחֲלַת צֶלְפַּחַד אַחֵינוּ לְבָנֵינוּ... וְנִגְרַעַה נַחֲלָתָן מִנַּחֲלַת אֲבֹתֵינוּ וְנוֹסֵף עַל נַחֲלַת הַמַּטֵּה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם!... וַיֵּצֵא מֹשֶׁה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי ה' לֵאמֹר: כֹּן מַטֵּה בְּנֵי יוֹסֵף דְּבָרִים: זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' לְבָנוֹת צֶלְפַּחַד לֵאמֹר: לְטוֹב בְּעֵינֵיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים, אֲדָ לְמִשְׁפַּחַת מַטֵּה אֲבִיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים... וְלֹא תִסָּב נַחֲלָה מִמַּטֵּה לְמַטֵּה אַחֵר כִּי אִישׁ בְּנַחֲלָתוֹ יִדְבְּקוּ מִטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל!'

מסביר הרמב"ן במדבר שם, שהיתה מצוה מיוחדת לאותו דור של באי הארץ, ש'לא תסוב נחלה ממטה אל מטה', אלא נחלות השבטים באותו דור ישארו גושים גושים — כל שבט ונחלתו. ובלשונו: 'שתי מצוות ציוה בירשות נחלה: (א) שלא תנשאנה רק למטה אביהן. (ב) וציוה בנשואות כבר, [וכן אלון] אשר תבוא אליהן נחלה אחרי היותן לאיש, ש'לא תסוב הנחלה ממטה למטה אחר', אבל יירשו אותן אחיהן וקרוביהן [מאותו השבט] לא בניהן ולא בעליהן [משבט אחר]... ולא נהג כל זה רק בדור הנוחל את הארץ בעת החלוקה!'

אכן, משעברו ישראל את הירדן בקשו בנות צלפחד את הנחלה המגיעה להן גם בארץ ישראל המערבית. ביהושע (יז, ד-ו) חוזרת פרשת בנות צלפחד בעבר הירדן המערבי, ככתוב: 'וַתִּקְרַבְנָה לְפָנַי אֵלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂאִים לֵאמֹר: ה' צִוָּה אֶת מֹשֶׁה לָתֵת לָנוּ נַחֲלָה בְּתוֹךְ אַחֵינוּ...'

פי בנות מְנַשֶּׁה נָחֳלוּ נַחֲלָה בְּתוֹךְ בְּנָיו, וְאֶרֶץ הַגִּלְעָד הִיְתָה לְבְנֵי מְנַשֶּׁה הַנּוֹתָרִים.

בעקבות בקשתן מחלק יהושע נחלות לבנות צלפחד בנחלת בני מנשה שבעבר הירדן המערבי, זאת, בנוסף למה שקבלו הבנות בעבר הירדן המזרחי.

בילקוט שמעוני (פנחס רמז תשעד) נאמר שנתנו לבנות צלפחד קרקע פעמיים, ככתוב: **'נתן נתן'** — שנטלו בעבר הירדן [המזרחי] וקרבו [פעם נוספת] לפני יהושע ואלעזר בארץ כנען, שנאמר: ותקרבה לפני אלעזר הכהן ולפני יהושע בן נון. ואף יעקב אבינו ראה שנוטלות מכאן ומכאן [משני עברי הירדן]... ואמר לו [יעקב ליוסף]: בנותיך נוטלות מכאן ומכאן.

נמצא, שבנות צלפחד זכו לנחלה בין הראשונים בארץ ישראל, וזאת, משני עברי הירדן, בה בשעה שחלק מן השבטים טרם זכה לנחלה כלל. ביהושע (יח, א-י) נאמר שתחילה נתן יהושע לבנות צלפחד את המגיע להן, ורק אחר כך הנחיל את הנחלה לשבעה מן השבטים אשר טרם קיבלו את נחלתם בארץ, ככתוב: **'ויקחלו כל עדת בני ישראל שלה, וישפניו שם את אהל מועד... ויותרו בבני ישראל אשר לא חלקו את נחלתם — שבעה שבטים.** ויאמר יהושע אל בני ישראל: עד אנה אתם מתרפים לבוא לרשת את הארץ אשר נתן לכם ה'... הבו לכם שלשה אנשים לשבט ואשלחם, ויקמו ויתהלכו בארץ, ויכתבו אותה לפי נחלתם ויבאו אלי. והתחלקו אתה לשבעה חלקים... והבאתם אלי הנה ויריתי לכם גורל פה לפני ה' אלקינו... וישלך להם יהושע גורל בשלה לפני ה', ויחלק שם יהושע את הארץ לבני ישראל כמחלקתם.

מן הכתובים עולה, ששילה היתה בירה זמנית ומרכז, לא רק לענין המשכן והקרבת הקרבנות, אלא גם לעניני ארץ ישראל. משם יצאו האנשים לכתוב את הארץ, שם הפילו גורל לחלוקת הנחלות לשבטים, ומשם יצאו השבטים לכבוש כל שבט את חלקו ונחלתו בארץ.

3. בנות צלפחד יכולות לקיים שתי מצוות: הבאת ביכורים ומקרא ביכורים

מסדר הדברים עם כניסת ישראל ארצה בימי יהושע נראה, שאחת המצוות הראשונות שקיימו ישראל בארץ היתה מצות הבאת הביכורים, ובנות צלפחד היו מן הראשונות שיכלו לקיים מצוה זו. יש להקדים, אפוא, בהארת פרטים אחדים של המצוה הנוגעים לעניננו.

הרב ישראל אריאל

מצוה זו היא מן המצוות התלויות בארץ ובמקדש, והיא מביעה יותר מכל מצוה אחרת את ההודיה לה' על מתנת ארץ ישראל לישראל, ככתוב (דברים כו, ב-יא): 'וְלִקְחֶתָּ מִרְאשֵׁית כָּל פְּרֵי הָאֲדָמָה... וְשָׂמְתָּ בְטֶגֶא... וּבָאתָ אֶל הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו: הַגְּדַתִּי הַיּוֹם לַה' אֱלֹקֶיךָ כִּי בָאתִי אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׁבַע ה' לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְתֶת לְנֹכְחִי... וַיִּבְאֲנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲרָץ זָבֶת חֶלֶב וְדָבָשׁ... וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת רְאשֵׁית פְּרֵי הָאֲדָמָה... וְשָׂמַחְתָּ בְּכָל הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן לָךְ ה' אֱלֹקֶיךָ וּלְבֵיתֶךָ'.

גם המשנה בכלים (א, ו) אומרת שמצוה זו מבטאת את קדושת הארץ יותר ממצוות אחרות, וכלשון המשנה: 'ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות, ומה היא קדושתה? — שמביאים ממנה העומר והביכורים ושתי הלחם מה שאין מביאים כן מכל הארצות'.

כאמור, בנות צלפחד היו מן הראשונות שיכלו להביא בכורים למשכן, שכן הלכה היא, שאשה שירשה שדה חייבת להביא ביכורים מן השדה שנפל לה בירושה, כדון כל אדם מישראל (רמב"ם הלכות ביכורים ד, ב).

כאן יש להבדיל בין בנות צלפחד שקיבלו נחלה בארץ ישראל, לשאר נשים שירשו שדה. שכן מצות הבאת ביכורים מתחלקת לשתי מצוות עשה: האחת — להביא ביכורים כהלכתם למקדש. השניה — 'מקרא הביכורים', כלומר, מביא הביכורים צריך לעמוד בעזרה ולומר: 'ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה'' (דברים כו, י) כלומר, הבאתי את הפירות מנחלתי אשר נתת לי בארץ ישראל. ממילא, בנות צלפחד, שקיבלו נחלה בארץ ישראל בדבר ה' — חייבות בקיום שתי המצוות: הבאת ביכורים ו'מקרא ביכורים'.

לא כן אשה שירשה שדה, אשה זו מביאה ביכורים לעזרה אך אינה קוראת את 'מקרא הביכורים' (רמב"ם הלכות ביכורים ד, ב). יתירה מזו, מאחר שבנות צלפחד נחלו נחלות גם בעבר הירדן המזרחי, דינן שונה משני השבטים ראובן וגד שהתיישבו שם, שכן, יש מחלוקת בגמרא, האם בני ראובן וגד יכולים לומר: 'ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה'', שהרי הם שהחליטו על המקום בו הם רוצים להתנחל, וקיבלו נחלה ממש על פי בקשתם, ממילא אינם יכולים לומר: 'אשר נתת לי ה'' (ירושלמי ביכורים א, ח). שם נאמרה ההלכה בענין שנים וחצי השבטים

בקצרה: 'תני: אשר נתתה לי — לא שנטלתי לי מעצמי!... חצי שבט מנשה — לא נטלו מעצמן! ויכולים לומר: 'אשר נתת לי'. גם במדרש תנאים לדברים כו, י מובאת דעה שראובן וגד לא יביאו כלל ביכורים: 'אשר נתת לי — לא מה שבררתי לעצמי' — להוציא ארץ בני ראובן ובני גד, שאין מביאין ממנה בכורים'. (ראה מחזור המקדש לחג השבועות עמ' 29 שם הרחבנו בענין מעמדם של בני גד וראובן בענין הביכורים, ושלדעת הרמב"ם אף הם רשאים לומר: 'אשר נתת לי ה', שכן, בסופו של דבר ניתנה עבר הירדן לשנים וחצי השבטים על פי ה'). לעומת שני שבטים אלה, בנות צלפחד קיבלו נחלה על פי ה', ככתוב: 'נתון תתן להם נחלה, ויכולות לומר: 'אשר נתת לי', לפיכך הן מקיימות את שתי המצוות: הבאת ביכורים, ומקרא ביכורים. כלומר, לבנות צלפחד היה יתרון על פני מביאי ביכורים אחרים מעבר הירדן.

4. המקור למנהגן של בנות שילה לצאת במחול בעת הביציר

דומה, שבכך יתבאר מנהגן של בנות שילה לצאת במחול בכרמים. כאמור, לחמש בנות צלפחד, שהן: מחלה, נועה, חוגלה, מלכה, ותרצה היו נחלות משני עברי הירדן. בנות צלפחד יכלו להביא ביכורים מדי שנה לשילה. כן גם היו חייבות להביא ענבים של כרם רבעי — אם נטעו כרם חדש — ואף פירות אלה יש להביא לשילה לאכול שם את הפירות בקדושה. כן היה עליהן להביא מעשר שני מפרי נחלותיהן לאכול בשילה. בנות צלפחד אינן אלא דוגמה של משפחה אחת מני רבות שבנותיה זכו לנחלה. מטבע הדברים היו עוד משפחות רבות כמשפחת צלפחד, שהיו להן בנות בלבד במשפחה. מציאות זו היא שחייבה את האיסור הכללי שהוטל על אותו דור שלא לשאת אשה משבט אחר, זאת, עד שהותרו השבטים לבוא זה בזה. נמצא, שבראשית תקופת ההתנחלות היו נשים רבות — ובנות צלפחד בראשן — שיכלו להביא ביכורים למשכן שילה.

כאן יש לעמוד על סדר הבאת הביכורים כפי שמתואר במשנה. אחת מן ההלכות קובעת, שיש לקדם את מביאי הביכורים למקדש לפי כבודם, זאת, מפני ש'חביבה מצוה בשעתה' וכדי לעודד את הבאים ממרחקים עם ביכוריהם למקדש המקיימים מצוה בטורח ועמל. המשנה בביכורים (ג, ג) מתארת כיצד קבלו את פני הבאים: 'הגיעו קרוב לירושלם שלחו לפניהם...

הרב ישראל אריאל

הפחות הסגנים והגזברים יוצאים לקראתם: **לפי כבוד הנכנסים** — היו יוצאים... ושואלין בשלומם: אחינו אנשי המקום פלוני — באתם לשלום! כן מבואר שם שאפילו בעלי אומנויות — האסורים בביטול מלאכה — יוצאים לקראת מביאי הביכורים. דומה, שהלכה זו אינה הידור מצוה אלא יש לה מקור בתורה. במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (ו, ו) מובא: 'ויצא משה לקראת חותנו — אמרו: יצאו משה ואהרן, נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל. ויש אומרים אף **ארון יצא עמהם**'. הוזה אומר: ממשה רבנו יש ללמוד, שהבא מרחוק לראות פני השכינה, יש לצאת לפניו בעם רב ובגדולי הדור — ואפילו להוציא את הארון והלוחות לכבודו.

כאמור, בנות צלפחד היו מן הראשונות שהגיעו לשילה עם סלי הביכורים, שהרי שבעה שבטים טרם קיבלו את נחלתם ולא היה להם מהיכן להביא ביכורים. במקרה שלפנינו, דהיינו, בואן של נשים לשילה עם סלי הביכורים, הרי טרחו ובאו מרחוק — וכגון מעבר הירדן, וכן מנחלת מנשה בהרי הכרמל. היה זה גם מפגש משפחתי של בנות צלפחד המתכנסות למשכן שילה משני עברי הירדן להודות לה' על שזכו לנחלה מפי ה'.

נראה, אפוא, שכך צמח מנהג המחולות בשילה, שכן, בהעדר אנשים — כגון הפחות הסגנים והגזברים — שיקדמו את פני הנשים, זאת מפני הצניעות, יצאו בנות שילה — בנות הכהנים הסגנים והגזברים — לקדם את פניהן של בנות צלפחד וחברותיהן משאר השבטים במחול. היתה זו למעשה, שמחת נצחון על שזכו בנות צלפחד לחלקן בישוב הארץ על פי ה', ועל קיום מצווה חדשה בישראל — הבאת ביכורים לפני ה' בשילה. המחולות התקיימו בכרמי שילה, שכן, שם התקיים בציר הענבים ודריכת היין. שם גם חגגו בחלילים את חילול הכרם, ובכרמים שמחוץ לעיר יכולות הנשים לשיר, לזמר ולחולל בינן לבין עצמן ללא הפרעה.

כאמור, שירת בנות ישראל בעת הבציר היתה סמל לשמחה של מצוה מאין כמוה. אף הנביא ירמיה (פרק לא) מרים אותה על נס בחזון, כי יבוא יום ואותה שמחה קדומה בשילה שבשומרון עתידה להתחדש, באומר:

'עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל!'

עוד תעדי תופיך ויצאת במחול משחקים!

עוד תטעי כרמים בהרי שומרון נטעו נוטעים וחיללו!

ובאו וריננו במרום ציון...

אז תשמח בתולה במחול...'

5. מחול בנות ישראל — בבגדי לבן ובטהרה

מעתה מובן מדוע אומרת המשנה שבנות ירושלים ילבשו בגדי לבן דווקא, שכן, מדובר בהבאת ביכורים למקדש בירושלים. מן המקורות בדברי חז"ל עולה, שמשום כבוד המקדש לבשו עולי הרגל — אנשים ונשים — בגדי לבן, ואף כאן, שמדובר בעליית הנשים למקדש להביא ביכורים לבשו לבנים. (ראה מחזור המקדש לפסח עמ' 43 שם הבאנו מקורות מדברי חז"ל בדבר לבישת בגדים לבנים בעת עליה לרגל, וכן עדויות מדברי יוסף בן מתתיהו, המתאר את מנהגם של אנשי בית שני לעלות למקדש בכל ימות השנה בבגדים לבנים).

מכאן גם מובן מדוע הובאה במשנה תקנה, ש'כל הכלים טעונין טבילה'. שכן יש לתמוה: הרי מדובר בבנות ישראל המחוללות שטרם נישאו. מטבע הדברים בנות לפני הנישואין אינן הולכות למקוה להטהר מטומאתן. מה תועיל, אפוא, טבילת הבגדים במקוה, הרי רוב רובן של הבנות אינן טהורות והבגד נטמא מיד בלבישתו, ומה הועילו חכמים בתקנתם ש'כל הכלים טעונים טבילה'?

אולם תקנה זו מוכיחה, שטכס המחולות היה קודש, זאת, כחלק מהבאת הביכורים. בהתאם לאמור, לאחר שבנות ישראל טהרו ולבשו בגדים לבנים, התקיימו המחולות בכרמים לרגלי העיר, זאת, כחלק משמחת הבציר ודריכת היין. כך נערכה קבלת פנים לנשים הבאות לשילה עם ביכוריהן, ומן הכרמים עלו יחד כל הנשים אל המשכן להביא את הביכורים. לאחר הבאת הביכורים במשכן היו מביאות הביכורים נשאות בתחומי העיר, אוכלות מקרבן השלמים ומפירות כרם רבעי ומעשר שני, ואולי אף טועמות מן היין החדש — כדברי הנביא ישעיה (סב, ט): 'מקבציו ישתוהו בחצרות קדש'.

מכאן מתבררת חובת הטהרה, הן למשתתפת באכילה ושתייה, והן לזו שאינה משתתפת, שכן עלולה היא לטמא במגעה אוכלים ומשקים — ואף את סלי הביכורים או את הקרבן. ברור, אפוא, שלא רק את הבגדים טיהרו בטבילה

הרב ישראל אריאל

במקוה, אלא הבנות עצמן — אלו שיכלו להטהר — הלכו לטבול כדי לעלות אל המשכן בטהרה.

6. ט"ו באב ותיקון חטא המרגלים

כאמור, המחולות בכרמים היו לא רק על הבאת הביכורים, אלא על חלקן של נשי ישראל — ובנות צלפחד במיוחד — בירושת הארץ ובהתנחלות בה. המדרש במדבר רבה (כא, י) עוסק בשינוי המהותי וההשפעה של בנות צלפחד על הדור כולו בהגברת הקשר עם ארץ ישראל:

'ותקרבנה בנות צלפחד: אותו הדור היו הנשים גודרות מה שאנשים פורצים... וכן במרגלים שהוציאו דיבה (במדבר יד) וישבו וילינו את כל העדה, ועליהם נגזרה גזירה [שלא יכנסו לארץ] שאמרו: לא נוכל לעלות! אבל הנשים לא היו עמהם בעצה... ככתוב: ולא נותר מהם איש [מן המתלוננים] כי אם כלב בן יפונה. איש — ולא אשה! על מה שלא רצו ליכנס לארץ. אבל הנשים קרבו לבקש נחלה בארץ [ולכן האריכו ימים ונכנסו לארץ]... משם פרצו האנשים — וגדרו הנשים!'

זה ענינו של ט"ו באב, יום הבאת הביכורים מן הענבים ומן התאנים, בו ראוי להוכיח את אהבת הארץ ולתקן בכך את אשר עיוותו המרגלים. שכן, המרגלים הביאו אשכול ענבים מנחל אשכול וכן תאנים, אך באמצעות פירות אלה הוציאו את דיבת הארץ רעה. לעומתם ישראל במקדש מביאים את ביכוריהם מפירות אלה עצמם, ומשבחים לפני הקב"ה על ברכת הארץ, ומכריזים: 'ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה'! בכך הם מכריזים קבל עם ועולם, כי הכל בידי הקב"ה ובכך בא חטא המרגלים על תיקונו.

כאן יש להוסיף תוכן נוסף הנוגע לט"ו באב — כמובא בגמרא בבא בתרא (קכא ע"א) שם מוסבר, שט"ו באב — 'כלו בו מתי מדבר', כלומר, ביום זה מת אחרון האנשים שנגזר עליהם למות במדבר ושלא יכנסו ארצה. הדבר מבואר בהרחבה במדרש איכה רבה (פתיחות לג) וכלשון המדרש בענין ט"ו באב:

יום שבטל החפר מן מתי מדבר. אמר רבי לוי: כל ערב תשעה

באב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר: צאו לחפור! והיו יוצאין וחופרין קברות וישנין בהן. לשחרית — היה מוציא כרוז ואומר: קומו והפרישו המתים מן החיים! והיו עומדין ומוצאין עצמן חמשה עשר אלף בפרוטרוט — שחסרו משש מאות אלף. ובשנת הארבעים האחרונה עשו כן, ומצאו עצמן שלמים. אמרו: דומה שטעינו בחשבון, וכן בעשור, ובאחד עשר, ובשנים עשר... כיון דאיתמלא סיהרא [שנתמלא הירח] אמרו: דומה שהקב"ה ביטל אותה גזירה מעלינו, וחזרו ועשאוהו יום טוב.

נמצא, שט"ו באב הוא 'יום טוב' להולכי המדבר, שיצאו ביום זה ממוות לחיים, אך לנשים, אשר דבקו בארץ ישראל וחפצו בה, עבורן, ט"ו באב הוא יום שמחה כפולה: האחת — שנימנו על אוהבי ארץ ישראל, וזכו לאריכות ימים יותר מן הגברים ומעבר לארבעים שנות הנדודים במדבר. והשניה — שהנה הן רואות בעיניהן את תחילת הכיבושים בארץ ישראל. שכן, לפי המבואר במדרש, מיד לאחר ט"ו באב של שנת הארבעים — בו פסקה מיתתם של הולכי המדבר, פתחו ישראל בכיבושים בעבר הירדן. ככתוב (דברים ב, טז): 'וַיְהִי כַאֲשֶׁר תָּמּוּ כָּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה לְמוֹת מִקְרַב הָעָם... וַיִּדְבַּר ה' אֵלַי לֵאמֹר: 'רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ חֲשִׁבוֹן הָאֱמֹרִי וְאֶת אֶרְצוֹ הַחֵל רֵשׁ...'. וראה במדרש (במדבר רבה יט, לב) שעם סיום חודש אב של אותה שנה כבר היו צבאות ישראל בעיצומה של מלחמה על כיבוש הארץ, וכלשון המדרש: 'מלחמת סיחון עשו **באלול**. ועשו את הרגל [סוכות] בתשרי. ואחר הרגל [בתשרי] עשו **מלחמות עוג מלך הבשן**'.

זו, אפוא, ענינה של שמחת בנות שילה בט"ו באב. שמחה על חלקן של נשות ישראל באחיזה בארץ ישראל, והבאת ביכורים מפרי הארץ לחצרות הקודש. אשרי העם שנשיו ובנותיו באות לפני ה' כשפרי הארץ בידן, להשתחוות לפניו ולהודות לו על כל אשר עשה עמהן להפליא.

7. לוחמי ביתר שניתנו לקבורה בט"ו באב — ממשיכי הדרך של נשות ישראל במדבר

המעניין, לאור האמור, בעשרת האירועים שהובאו לעיל — והסיבות שמנו חז"ל להגדרת ענינו של ט"ו באב — יווכח, כי אכן עשרת הסיבות שמנו, אין אלו סיבות שהתגלגלו ובאו באופן מקרי ל'יום זכאי' — כנ"ל, אלא

הרב ישראל אריאל

מדובר בשרשרת אירועים רצופה, בעלת תוכן פנימי, כשכל אירוע קשור ומשתלשל האחד מחבירו.

עם זאת, נותר אירוע אחד ברשימה, הנראה חריג מכלל עשרת האירועים, והוא מה שאמרו חז"ל, שב'ט"ו באב ניתנו הרוגי בית לקבורה'. מאורע זה נראה חסר קשר עם שאר המאורעות הנזכרים בדברי חז"ל בהקשר לט"ו באב. אולם בעיון נוסף, נראה שאף מאורע זה שייך לרשימה זאת, ולא בכדי הוא חותם אותה.

להבנת המאורע וקישרו, בגמ' בברכות (מח ע"ב) נאמר, שברכת 'הטוב והמטיב' שבברכת המזון נתקנה כנגד הרוגי ביתר. זה לשון הגמרא: 'הטוב והמטיב — ביבנה תקנוה, כנגד הרוגי ביתר. דאמר רב מתנא: אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תיקנו ביבנה — הטוב והמטיב: הטוב — שלא הסריחו, והמטיב — שניתנו לקבורה'.

תקנה זו צריכה הסבר, שכן, מה ענין הרוגי ביתר לברכת המזון? הרי המקור לברכת המזון הוא מה שנאמר בתורה: 'ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך', לכן, תיקנו לברך: על המזון, על הארץ ועל ירושלים (עיי' שם בגמרא). אך מה ענין הרוגי ביתר לכאן? דומה, שאם יש מקום להזכירם, ניתן לעשות זאת בשבת לאחר הקריאה — כדרך שמזכירים את שאר קדושי ישראל שנהרגו במהלך הדורות, או בקינות ובתפילות אחרות כדרך שמזכירים את עשרה הרוגי מלכות, אך הקשר בין הרוגי ביתר לברכת המזון תמוה?

אולם להבנת ברכה זו לאשורה, באיכה רבה (ב) מובא בענין זה: 'כרם גדול היה לאדריינוס מהלך שמונה עשר מיל על שמונה עשר מיל, כמון טבריא לצפורי, והקיפוח גדר מהרוגי ביתר [כל אחד] מלא קומתו ופישוט ידים ורגלים — ולא הבאישו ולא הסריחו. ולא נגזר עליהם שיקברו עד שעמדה מלכות אחרת, וגזרה עליהם קבורה'. מאמר זה מלמד על צדקותם של הרוגי ביתר, שכן, רק קדושי עליון יחידים בישראל זכו שגופם נשמר לאחר מיתה. בגמ' בבבא בתרא (יז ע"א) מובא: 'שבעה לא שלט בהן רימה ותולעה: ואלו הן: אברהם, יצחק ויעקב, משה, אהרן ומרים, ובנימין בן יעקב'. שאלה היא, אפוא, מה זכו הרוגי ביתר ש'לא הבאישו ולא הסריחו' — כלשון המדרש?

אולם דומה, שבניגוד לדור המדבר, שנאמר בהם (משנה סנהדרין י, ג): 'דור המדבר אין להם חלק לעולם הבא ואין עומדין בדין', זאת, על שהוציאו את דיבת הארץ רעה, לא כן, הרוגי ביתר ולוחמי בר כוכבא, אשר היו הניגוד המוחלט לדור המדבר, שכן, למרות הסכנה המוחשית מפני הרומאים קמו כנגדם ולחמו בהם כדי לגרשם מן הארץ. יתירה מזו! בראש מעיינם היה שחרור ירושלים ובנין המקדש — כפי שמוכח מן המטבע שהוציא בר כוכבא, וטבע עליה את חזית המקדש בתוספת המילים: 'לחירות ירושלים'.

מול אנשי דור המדבר, שהתמלאו פחד מפני 'בני הענק' ובכו בכייה של חינום ומאסו בארץ ישראל, קמו לוחמי בר כוכבא, וללא פחד וללא רתע לחמו בגבורה מול מלכות רומא האדירה לשחרור הארץ ולבנין המקדש מחורבנו. נמצא, שלוחמי ביתר תיקנו במעשיהם את חרפת דור המדבר ואת אשר עיוותו. לעומת שש מאות אלף קברי 'מתי מדבר' הפזורים ברחבי המדבר — ולדעת רבי עקיבא אין להם חלק לעולם הבא — הרוגי ביתר נשמר גופם בשלימותו גם לאחר מיתתם, שכן, צדיקים היו.

גבורת לוחמי בר כוכבא — שרבי עקיבא היה אחד מהם — היא המשך לחוזק הנפשי שגילו הנשים במדבר. כמובא לעיל, הנשים במדבר גדרו את מה שפרצו האנשים, זאת, הן בענין מאיסת הארץ והן בענין חטא העגל, וכך התרומה לבניית המשכן. מכאן מובן מדוע צירפו חז"ל את ברכת ה'טוב והמטיב' לברכת המזון דווקא, שכן ברכת המזון ענינה — הודאה לה' על 'ארץ חמדה טובה ורחבה'. ארץ זו, דור המדבר מאס בה, אך דורו של בר כוכבא דבק בה לאהבה, לפיכך ראוי הוא הדור שיזכירוהו בברכה מיוחדת: 'הטוב — שלא הסריחו, והמטיב — שניתנו לקבורה'.

זהו, אפוא, ענינו של המאורע העשירי שהתרחש דווקא בט"ו באב — הבאת הרוגי ביתר לקבורה. שכן, תאריך זה, שתוכנו — אהבת הארץ והמקדש, הוא גם התאריך הראוי לביטול גזירת המלכות, ולהבאת לוחמי הארץ והמקדש לקבורה באדמת הארץ אותה אהבו ועליה לחמו.